

ШУЛЬГА Є. В.,

доктор юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-50>

ОСНОВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена дослідженню основ міжнародно-правового забезпечення енергетичної безпеки. Визначаються глобальні виклики, що ставляться до забезпечення енергетичної безпеки, які продиктовані вичерпністю природних ресурсів, монополізацією видобутку мінеральних ресурсів, глобалізацією економік держав та потребою у забезпеченні екологічної безпеки відповідно до низки міжнародних угод, таких як: Рамкова конвенція ООН, Кіотський протокол, Паризька угода тощо.

Вказані міжнародні акти висувають перед державами-підписантами вимоги ощадливого використання енергетичних ресурсів та збереження екологічної рівноваги у світі, внаслідок чого вони змушені ратифікувати вказані угоди та імплементувати їх у власне правове поле. Здійснюється аналіз поняття «енергетична безпека» шляхом дослідження його складових елементів, норм міжнародного права та думок вчених-правників.

під енергетичною безпекою автор пропонує розуміти стан забезпеченості держави в паливно-енергетичних ресурсах, надійність та доступність їх постачання, що передбачають диверсифікацію енергетичних джерел, конкурентоспроможність та зниження монополії на енергетичні ресурси, запровадження енергозберігаючих технологій та розвиток альтернативних джерел енергії.

Визначається роль міжнародно-правового забезпечення енергетичної безпеки в міжнародному праві та сучасному світі, з огляду на глобалізаційні процеси, вичерпність природних ресурсів, нерівномірний розподіл енергетичних джерел у світі, необхідність забезпечення екологічної безпеки.

Міжнародно-правове забезпечення енергетичної безпеки визначається як вплив складного комплексу юридичних норм, що створюються державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародних відносин, шляхом узгодження позицій, через підписання договорів спрямованих на забезпечення енергетичної безпеки, тобто стану забезпеченості держави в паливно-енергетичних ресурсах, надійності та доступності їх постачання, що передбачають диверсифікацію енергетичних джерел, конкурентоспроможність та зниження монополії на енергетичні ресурси, запровадження енергозберігаючих технологій та розвиток альтернативних джерел енергії.

Ключові слова: міжнародно-правове забезпечення, енергетична безпека, диверсифікація джерел енергетичних ресурсів, альтернативні джерела енергії.

This article is devoted to the study of the foundations of international legal provision of energy security. The global challenges of ensuring energy security are determined by the exhaustion of natural resources, the monopolization of mineral resource

extraction, the globalization of the economies of the states and the need for environmental security in accordance with a number of international agreements such as: the UN Framework Convention, the Kyoto Protocol, the Paris Agreement, etc.

The above-mentioned international acts put pressure on the signatories to demand the economical use of energy resources and to preserve the ecological balance in the world, as a result of which they are forced to ratify the agreements and implement them in their own legal field. An analysis of the concept of “energy security” is carried out by studying its constituent elements, norms of international law and opinions of lawyers.

Accordingly, under energy security, the author proposes to understand the state of the state's supply of fuel and energy resources, the reliability and availability of their supply, which include diversification of energy sources, competitiveness and reduction of monopoly on energy resources, introduction of energy-saving technologies and development of alternative energy sources.

The role of international legal protection of energy security in international law and in the modern world is determined, taking into account globalization processes, exhaustion of natural resources, uneven distribution of energy sources in the world, and the need for environmental safety.

The international legal security of energy security is defined as the impact of a complex set of legal norms that are created by States, international organizations and other actors of international relations, by coordinating positions through the signing of agreements aimed at ensuring energy security, that is, the state of security of the state in fuel and energy resources, reliability and availability of their supply, envisaging diversification of energy sources, competitiveness and reduction of energy monopoly resources, introduction of energy-saving technologies and development of alternative energy sources.

Key words: *international legal support, energy security, diversification of sources of energy resources, alternative energy sources.*

Вступ. Енергетична безпека сьогодні виступає ключовим фактором розвитку економіки будь-якої держави, запорукою забезпечення нормальних умов існування громадян. Економіка та побут людей по всьому світі нерозривно пов'язана зі спалюванням нафтопродуктів, вугілля, газу та інших природних ресурсів. Так, більшість електричної енергії в світі (50-70%) виробляється шляхом спалювання вугілля на теплових електростанціях (ТЕС) [1]. Однак з огляду на обмеженість мінеральних ресурсів та їх нерівномірний розподіл у світі виникає проблема енергетичної безпеки, забезпечення надійності та безперебійності доступу до енергетичних джерел за прийнятну ціну, а отже потребує міжнародного нормативно-правового врегулювання.

Попри особливу важливість енергетичної безпеки для всіх без виключення сфер економіки держав вказане питання досить довго залишалося неврегульованим в міжнародному публічному праві. Це пояснювалося передусім тим, що до глобальних енергетичних криз поставки енергетичних ресурсів не здавалися загрозою національній безпеці держави. З розвитком міжнародних відносин та глобалізацією світової економіки питання міжнародно-правового забезпечення енергетичної безпеки постало як ніколи актуально і потребує дослідження в межах міжнародного права.

Дослідженню окремих аспектів міжнародно-правового забезпечення енергетичної сфери присвячені праці Ф. Барбира, С. Білоцького, Д. Бохме, О. Вишнякова, А. Кокошина, Б. Кормича, В. Муравйова, А. Новицького, Р. Петрова, М. Роггенкампа, К. Талуса, С. Улгаті та інших. Однак, визначенню змісту та значення міжнародно-правового забезпечення енергетичної безпеки належної уваги з боку правників приділено не було.

Постановка завдання. Здійснити аналіз «міжнародно-правове забезпечення енергетичної безпеки» та визначити його значення.

У розрізі ретроспективи слід зазначити, що ЄС та інші економічно розвинені країни питаннями енергетичної безпеки активно почали займатися з часів найбільш відомої світової енергетичної кризи 1974 року, що була наслідком «Війни судного дня»¹, створивши на перевагу організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) Міжнародне енергетичне агенство. Картелем ОПЕК було накладено ембарго на поставку нафти до ЄС та США, що спричинило зменшення видобутку нафти на 685 тис. т. на добу арабськими країнами – членами ОПЕК. Нарощування видобутку держав – не членів картелю на 137 тис. т. нафти не врятувало світову економіку від підвищення цін на 400% протягом шести місяців, попри те, що сумарні втрати склали лише 7% світового нафтовидобутку (або близько 550 тис. т на добу) [2]. Вказана ситуація істотним чином вплинула на подальше становлення та розвиток міжнародно-правового регулювання енергетичної безпеки та активізувало необхідність розробки заходів задля її забезпечення, зокрема диверсифікації постачальників.

Говорячи про енергетичну безпеку слід зазначити, що наразі в наукових колах немає однозначної позиції щодо визначення дефініції «енергетичної безпеки». Одними авторами енергетична безпека визначається, як стан її захищеності від загроз енергетичного характеру [3, с. 61]. На думку автора, такий підхід не розкриває всю сутність вказаного поняття. Так само, як і визначення В. Микитенка, відповідно до якого під поняттям «енергетична безпека» слід розуміти систему поєднання потенціалів – економічного, політичного, техніко-технологічного, ресурсного, енергетичного, а також факторів наукового, географічного, організаційного, управлінського тощо, без урахування яких аналіз будь-якої безпеки неможливий [4, с. 41], адже останнє, будучи абстрактним, не розкриває сутності поняття.

Двовекторне визначення дефініції «енергетична безпека» пропонує А. Шидловський, який вважає, що остання знаходить свій вираз у стані забезпечення конкретної держави паливно-енергетичними ресурсами, які гарантують її повноцінну життєдіяльність та розвиток; є станом забезпечення енергетичного комплексу та спроможність енергетики забезпечити належне функціонування економіки, енергетичну незалежність країни [5, с. 370].

Офіційний сайт Міжнародного енергетичного агентства визначає енергетичну безпеку як безперервну фізичну доступність за ціною, яка є прийнятною з точки зору дотримання екології [6].

За визначенням Світової енергетичної ради поняття «енергетична безпека» розуміється як впевненість у тому, що енергія буде в наявності і в тій кількості та якості, які вимагаються за даними економічних умов [7].

Із вказаних визначень випливає, що енергетична безпека є станом забезпеченості держави в паливно-енергетичних ресурсах, надійність та доступність їх постачання. Проте, поза увагою залишається механізми забезпечення енергетичної безпеки держави, тобто шляхи її досягнення. Тут є декілька вагомих аспектів. Першим аспектом виступає необхідність урізноманітнення джерел надходження енергетичних ресурсів, тобто диверсифікувати їх задля забезпечення безперебійності постачання енергетичних ресурсів. Вказаний напрям поділяється на дві складові: диверсифікація постачальників енергетичних ресурсів. Так, Європейський Союз останнім часом налагодив постачання скрапленого газу (близько 20% від загального обсягу імпорту природного газу) [8] з США. Зважаючи на те, що ЄС протягом тривалого часу був залежним виключно від російського та норвезького газу, наразі в рамках диверсифікації джерел надходження відкрив власний ринок для скрапленого газу США.

Іншим напрямом диверсифікації є зміна структури енергетичних ресурсів, що споживаються, яка дозволяє державі підвищити рівень енергетичної безпеки за рахунок скорочення імпорту енергетичних ресурсів [9] та розвідки і збільшення видобутку власних;

По-друге, конкурентоспроможність та зниження монополії виступає іншим, надзвичайно вагомим механізмом забезпечення енергетичної безпеки, що полягає у створенні енергетичних ринків, запровадження політики дерегуляції з боку держави та зниження монопольного становища окремих гравців енергетичного ринку;

¹ Війна Судного дня – збройний конфлікт між Ізраїлем з одного боку і Єгиптом та Сирією з іншого, що почався 6 жовтня 1973 року.

По-третє, запровадження енергозберігаючих технологій, які дозволять якісно перетворювати мінеральні ресурси у енергію, мінімізуючи ризики марнотратства в даному процесі. Окрім того, енергозберігаючі технології полягають у застосуванні теплотзберігаючих, холодозберігаючих, світлотзберігаючих та ряду інших технологій.

По-четверте, збільшення частки альтернативної енергетики, шляхом забезпечення сприятливих умов для створення, ввезення та використання устаткування з генерації енергії через використання енергії вітру, сонця, води, біомаси тощо. Це дозволить зменшити залежність від викопних, невідновлюваних природних ресурсів та мінімізувати вплив на навколишнє середовище, а саме: знизити викиди вуглекислого газу (CO₂), метану (CH₄) та закису азоту (NO₂) в атмосферу, що впливає на забруднення екосистеми, призводить до глобального потепління, виникнення озонових дір та інших кліматичних змін [10, с. 36].

Однак сфера альтернативної енергетики на міжнародному рівні зустрічається з проблемою відсутності конкретних положень, недостатнього впливу міжнародних організацій на держави, що обумовлює рекомендаційний характер їх актів. Це стосується зокрема Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики (IRENA), хоча створення якої є безумовно позитивним кроком на шляху до створення і підтримки міжнародної енергетичної безпеки в ХХІ ст. [11, с. 16].

Можна зробити висновок, що поняття «енергетична безпека» слід розуміти як стан забезпеченості держави в паливно-енергетичних ресурсах, надійність та доступність їх постачання, що передбачають диверсифікацію енергетичних джерел, конкурентоспроможність та зниження монополії на енергетичні ресурси, запровадження енергозберігаючих технологій та розвитку альтернативних джерел енергії.

Міжнародно-правове регулювання енергетичної безпеки передбачає собою вплив складного комплексу юридичних норм, що створюються державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародних відносин, шляхом узгодження позицій, через підписання договорів на забезпечення енергетичної безпеки. До вказаних юридичних норм теорія міжнародного права відносить: міжнародні конвенції (міжнародні договори); міжнародні звичаї; загальні принципи права; судові рішення і доктрини кваліфікованих фахівців міжнародного права [12, с. 49].

Особливим видом джерел міжнародно-правового забезпечення вважається рішення міжнародних організацій, хоча з огляду на те, що вказані організації створюються шляхом підписання договорів між державами або іншими організаціями, отже зобов'язані діяти відповідно до їх положень, якими власне і прописана обов'язковість їх виконання учасниками організацій. Тому, не правильним буде виділяти окреме місце рішень організацій серед джерел міжнародного права.

Основним джерелом міжнародно-правового регулювання відносин виступає міжнародний договір. Говорячи про міжнародно-правове забезпечення енергетичної безпеки, слід виокремити Договір до Енергетичної Хартії та Протокол до нього, які направлені на заохочення дотримання принципу «повного обліку витрат», «сталого розвитку» і «ефективності витрат» для забезпечення політики у сфері енергетичної ефективності і масштабнішого міжнародного та інституціонального співробітництва. Протокол наразі можна вважати одним із найбільш прогресивних міжнародно-правових актів з питань забезпечення енергетичної безпеки.

У межах СОТ досить часто лунали пропозиції щодо необхідності підписання спеціального багатостороннього договору, присвяченого питанням торгівлі енергоресурсами. На думку М. Чіпко, основу проекту вказаного договору може покласти підписання Договору, який стосується різних аспектів, включаючи торгівлю, інвестиції та охорону навколишнього природного середовища, відповідних енергетичних секторів сторін договору. Договір цілком обґрунтовано може розглядатися як міждержавна угода, що виникла з системи ГАТТ / СОТ, враховуючи, що Договір був укладений у порядку альтернативи безуспішним раніше зусиллям з підготовки в рамках СОТ угоди в сфері енергетики [11, с. 16].

Якщо розглядати міжнародно-правове регулювання енергетичної безпеки з точки зору безпеки міжнародної, можна виділити три групи правових засобів: нормативні, орга-

нізаційні та матеріальні [13, с. 14], що спрямовані на забезпечення відповідних викликів енергетичної безпеки, які в свою чергу групуються на суб'єктивні та об'єктивні виклики глобального, регіонального та локального масштабу [14].

Глобальні виклики забезпечення енергетичної безпеки продиктовані вичерпністю природних ресурсів, монополізацією видобутку мінеральних ресурсів, глобалізацією економік держав та потребою у забезпеченні екологічної безпеки відповідно до низки міжнародних угод, таких як: Рамкова конвенція ООН, Кіотський протокол, Паризька угода тощо. Вказані міжнародні акти висувають перед державами-підписантами вимоги ощадливого використання енергетичних ресурсів та збереження екологічної рівноваги у світі, внаслідок чого вони змушені ратифікувати вказані угоди та імплементувати їх у власне правове поле.

У регіональному значенні виклики, що стають на перешкоді енергетичній безпеці держав безпосередньо спричинені, по-перше, «енергетичними війнами», коли енергетичні ресурси стають засобом політичного та економічного тиску; по-друге, масштабною залежністю більшості країн від імпорту енергетичних ресурсів. Так Україна, будучи державою-імпортером, відчуває на собі політичний тиск із боку окремих країн-експортерів.

Локальний рівень викликів продиктований, перш за все неможливістю задоволення власних потреб в енергетичних ресурсах через недостатність власного природо-ресурсного потенціалу; відсутність чітких енергетичних стратегій держав, що б передбачало ефективне перетворення природної сировини в енергію; військові конфлікти в окремих регіонах, що обмежують доступ до багатих на природні ресурси територій. Не можна відхиляти також і корупційний та кон'юнктурний вплив, фактори політичної конкуренції.

У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1) міжнародно-правове забезпечення енергетичної безпеки слід визначати як вплив складного комплексу юридичних норм, що створюються державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародних відносин, шляхом узгодження позицій, через підписання договорів спрямованих на забезпечення енергетичної безпеки, тобто стану забезпеченості держави в паливно-енергетичних ресурсах, надійності та доступності їх постачання, що передбачають диверсифікацію енергетичних джерел, конкурентоспроможність та зниження монополії на енергетичні ресурси, запровадження енергозберігаючих технологій та розвиток альтернативних джерел енергії;

2) Міжнародно-правове забезпечення енергетичної безпеки відіграє першочергову роль у функціонуванні світової економіки та економіки окремих держав, спрямоване на подолання суб'єктивних та об'єктивних викликів в енергетичній сфері глобального, регіонального та локального масштабу.

Список використаних джерел:

1. Зарубіжний досвід з підвищення енергетичної ефективності та впровадження нових технологій виробництва електричної енергії. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України ДП «НЕК «Укренерго». Науково-технічний центр електроенергетики. Київ. 08/2014. URL: https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/4.-Efektyvn_vyrobn_elektroenergiyi.pdf.
2. Саприкін В. Нафтовий вимір військової операції проти Іраку [Електронний ресурс] / В. Саприкін // Дзеркало тижня: міжнар. сусп.-політ. тижневик. 2003. 14 лютого. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua>.
3. Земляний М.Г. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи/ М.Г. Земляний// Стратегічна панорама. 2009. № 2. С.56–64.
4. Микитенко В.В. На чому базується енергетична безпека держави / В.В. Микитенко // Вісник НАН України. 2005. № 3. С. 41–47.
5. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття [За заг. ред. А.К. Шидловського, М.П. Ковалка]. К. : УЕЗ, 2001. 398 с.
6. Міжнародне енергетичне агентство. URL: http://www.iea.org/subjectetqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=4103.

7. Сайт світової енергетичної ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.worldenergy.org/document/ethiopia_june_30_v_gbeddy_security.pdf.
8. Quarterly Report on European Gas Markets URL: Market Observatory for Energy (Directorate General for Energy, European Commission). – 2011. – Vol. 4, Issue 2, April-June. URL: http://ec.europa.eu/energy/observatory/gas/doc/qregam_2011_quarter2.pdf.
9. Тарнавський В. Європа дошла до другого рівня / В. Тарнавський // Сайт журналу «Енергетика України». URL: <http://www.uaenergy.com.ua/c225758200614cc9/0/e17acabd5a9e682bc22578a100438fa8>.
10. Приходько М. Причини, наслідки і шляхи протидії зміні клімату. *Наукові записки*. № 1, 2014. С. 35–43. Фізична географія. URL: <http://geography.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/008.pdf>.
11. Чіпко М.В. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у сфері використання відновлюваної енергетики. Автореф. дис.... к.ю.н. за спеціальністю 12.00.11 – Міжнародне право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017.
12. Теліпко В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В.Е. К. : Центр учбової літератури, 2010. 608 с.
13. Дужич Л. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами / Л. Дужич // Актуальні проблеми міжнародних відносин. К., 2010. Вип. 88. Ч. 1. С. 114–115.
14. Івасечко О. SWOT-аналіз енергетичної безпеки України / Ольга Івасечко, Леся Дорош // *Humanitarian Vision*. 2016. Volume 2, number 2. P. 25–30.

ЯРЕМЧУК В. В.,

аспірант кафедри європейського права
та порівняльного правознавства
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

УДК 341.24:340.12 (477)(092)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-4-51>

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ В ПРАЦЯХ І. І. ЛУКАШУКА

У статті проаналізовано науковий доробок відомого вітчизняного вченого-міжнародника Ігоря Івановича Лукашука щодо права міжнародних договорів, визначено особливості його наукових підходів. Окрема увага автором приділена аналізу прогресивних думок І.І. Лукашука щодо права міжнародних договорів та досліджено формування поглядів вченого в часовому розрізі.

Вчений визначав «договір» як основоположний акт у найбільш істотних та життєво важливих сферах державних взаємовідносин. Констатовано, що відповідно до аналізу практики важко встановити будь-які обмеження щодо змісту та кількості учасників міжнародного договору, а найбільшого поширення вони набувають у політичній та економічній сферах.

Автором також проаналізовано поняття міжнародного договору як єдиної системи взаємопов'язаних норм, яка повинна розглядатися як ціле, де всі постанови та вимоги носять для сторін обов'язковий характер.

